
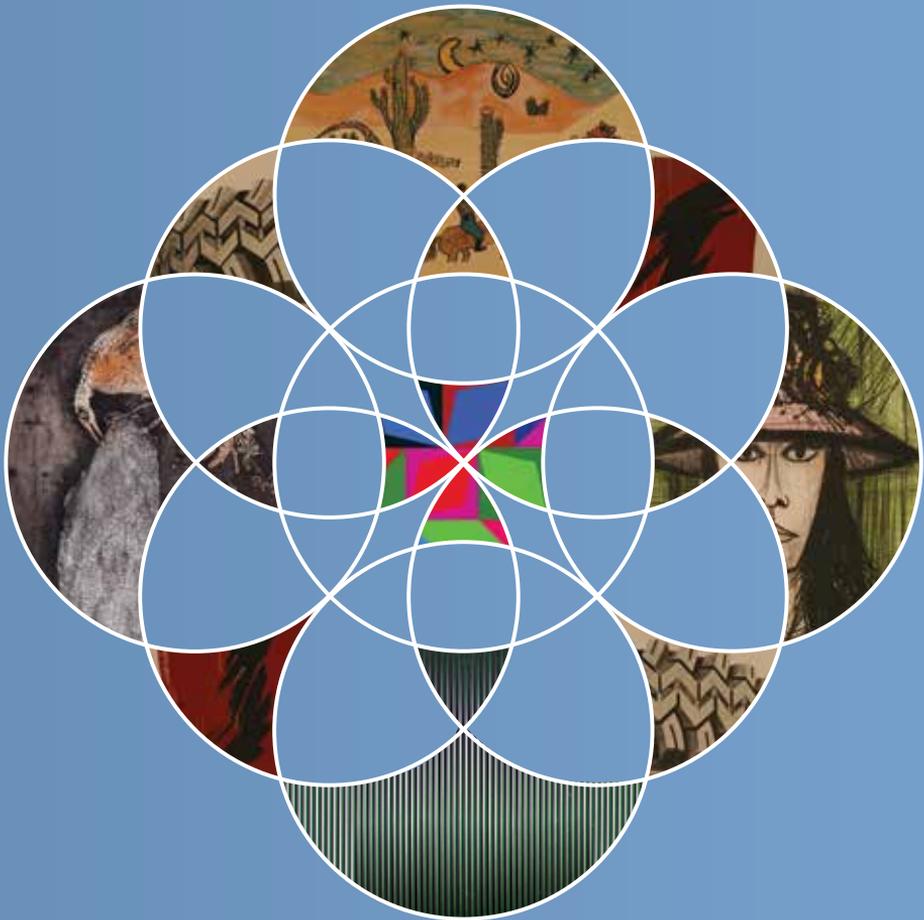
**Koleksioni Francez nga Muzeu
i Artit Bashkëkohor në Shkup**

**La Collection française du Musée d'Art
Contemporain de Skopje**

**French Collection from the Museum
of Contemporary Art in Skopje**

Yves Alix / Michèle Andal / Doroteo Arnaiz /
Beyrouth Assadeur / Jean Bazaine / Anna Eva
Bergman / René Bertholo / Lars Bo / Bernard
Buffet / Carlos Cruz-Diez / Jean-Jacques
Deyrolle / Jean Dewasne / Jacques Doucet
/ Maurice Estève / Michel Gerard / Marcel
Gromaire / Etienne Hajdu / Piotr Kowalski /
Barbara Kwasniewska / Wifredo Lam / Jean
Lurçat / André Masson / Gregory Masurowsky /
Jean Messagier / Zoran Music / Marta Pan /
Joan Rabascall / Niki de Sant-Phalle / Patrick
Saytour / Ivan Sers / François Stahly / Peter
Stamfli / Leopold Suvage / Bram Van Velde /
Victor Vasarely / Pierre Vermeersch / Gauy
Weelen / Michel Viot / Hans Hartung

**Koleksioni Francez nga Muzeu
i Artit Bashkëkohor në Shkup**

**La Collection française du Musée d'Art
Contemporain de Skopje**

**French Collection from the Museum of
Contemporary
Art in Skopje**

Koleksioni Francez nga Muzeu i Artit Bashkëkohor në Shkup/ French Collection from the Museum of Contemporary Art in Skopje/ La Colection francaise du Musee d'art contemporain de Skopje

Kuruar nga/ Commissaire de l'exposition /Curated by:
Marika Bočvarova Plavevska
Blagoja Varošaneć

Katalogu i ekspozitës publikohet nga ana e Galerisë Kombëtare të Kosovës, Agim Ramadani, 360, 10000 Prishtinë, Republika e Kosovës
25 Mars - 14 Prill 2019

Le Catalogue de l'exposition est publié par La Galerie Nationale du Kosovo, rr. Agim Ramadani, 360, 10000 Prishtina, République du Kosovo
25 Mars -14 Avril 2019

The catalog of the exhibition is published on behalf of National Gallery of Kosovo, Agim Ramadani, 360, 10000 Prishtina, Republic of Kosovo
25 March -14 April 2019

Botues / Editeur/ Publisher:
Galeria Kombëtare e Kosovës
La Galerie Nationale du Kosovo
National Gallery of Kosovo

Katalogu /Catalogue

Tekstet / Text

S.E. M./ H.E. Mr. Didier CHABERT, Ambasador i Francës në Kosovë /
Ambassadeur de France au Kosovo / Ambassador of France to Kosovo

Marika Bochvarova Plavevska, kuratore seniore në Muzeun e Artit Bashkëkohor -Shkup/ Commissaire senior au Musée d'Art contemporain de Skopje / Senior curator at the Museum of Contemporary Art –Skopje

Përkthimi/ Traduction/ Translation:
Ardian Haxhiu, Nerimane Kamberi

Lektorimi/ Relecture / Proofreading:
Jehona Xhaferi, Nerimane Kamberi

Dizajni /Design
Trembelat

Shtypi / Print / Impression
Viprint

Të gjitha veprat © dhe konsiderata e artistit c Toutes les oeuvres © et avec autorisation de l'artiste, sauf indication contraire / All artworks © and courtesy of the artist, unless otherwise statedc

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij libri nuk guxon të riprodhohet, të ruhet në sisteme ripërdorimi e as të transmetohet në asnjë formë ose mënyrë, elektronike, mekanike, fotokopje, të incizuar, e tjera, pa lejen paraprake të botuesit.

Tous droits réservés. Aucune partie de ce livre ne peut être reproduite, stockée dans un système de recherche ou transmise sous quelque forme ou par quelque moyen que ce soit, électronique, mécanique, par photocopie, enregistrement ou autre sans l'autorisation préalable de l'éditeur.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without prior permission of the publisher.

Viti –Year- Année: 2019

EKSPOZITA DHE KATALOGU JANË REALIZUAR ME MBËSHTETJE
NGA MINISTRIA E KULTURËS, RINISË DHE SPORTEVE DHE AMBASADA
FRANCEZE NE KOSOVË

L'EXPOSITION ET LE CATALOGUE SONT RÉALISÉS AVEC LE SOUTIEN
DU MINISTÈRE DE LA CULTURE, DE LA JEUNESSE ET DES SPORTS ET
DE L'AMBASSADE DE FRANCE AU KOSOVO
THE EXHIBITION AND CATALOGUE ARE SUPPORTED
BY THE MINISTRY OF CULTURE, YOUTH AND SPORTS AND EMBASSY
OF FRANCE IN KOSOVO

SPONZOR MEDIAL MEDIA SPONSOR

Stafi i Galerisë Kombëtare të Kosovës/ Personnel de la Galerie Nationale du Kosovo /National Gallery of Kosovo staff :

Arta Agani, drejtoreshë / directrice/ director; Zeni Ballazhi, kurator / commissaire/ curator; Mexhide Maxhuni, zyrtare për financa / directrice financière / financial officer; Lirije Buliqi, zyrtare e lartë administrative / senior administrative officer /agent administrative principal; Naim Spahiu, kordinator për ekspozita / coordinateur d' expositions / coordinator for exhibitions; Enver Bylykbashi, fotograf profesional / photographe professionnel / professional photographer; Engjell Berisha, koordinatör për projekte ndërkombëtare dhe MP/ coordinateur des projets internationaux et des relations publiques / coordinator for International projects and PR; Skender Xhukolli, teknik për ekspozita/ technicien d' expositions/ exhibition technician; Rrahman Bislimi, teknik për ekspozita -mirëmbajtës i objektit / exhibition technician - building caretaker/ technicien d' expositions, responsable du bâtiment; Xhevat Rrahimi, kujdestar i sallës ekspozuese/ préposé à la salle d'exposition /exhibition hall attendant; Valdet Syla & Mentor Abdullahu, roje nate / gardiens de nuit /security guards

— M. DIDIER CHABERT AMBASATORI I FRANCËS NË KOSOVË

Pas termetit të tmerrshëm të 29 korrikut 1963 në Shkup, një ndihmë e jashtëzakonshme e ofruar nga artistë dhe muze çoj në krijimin e një koleksioni impresionues të pikturave që përbëjnë fondin e Muzeut të Artit bashkëkohor të Shkupit, i hapur qysh në vitin 1964.

Në mesin e këtij koleksioni që përbëhet sot nga afro 300 veprave të realizuara nga përafërsisht 150 artistë, veprat e artistëve francez zënë një vend krejtësisht të veçantë. Ato ilustrojnë lëvizje të ndryshme- kubizmin, surrealizmin, apo edhe ekspresionizmin- dhe janë një dëshmi të tërheqjes që kishte Parisi gjatë tërë shekullit XX sa i përket artit bashkëkohor.

Kur e pata rastin ta vizitoj Muzeun e artit bashkëkohor të Shkupit, isha i lumtur t'i admiroj kryeveprat e Pablo Picasso-s, Hans Hartung-ut, Victor Vasarely-t, Niki de Saint-Phalle-s apo edhe të Vilfrido Lam-it. Dhe më erdhi atëhere ideja që do t'ishte e mundur të ekspozohet një pjesë e këtyre pikturave në Prishtinë dhe të organizohet një ekspozitë unike për të kremtuar 20 vjetorin e përfundimit të luftës, të dhënies fund vuajtjeve të civilëve të të gjithë komuniteteve, dhe të vendosjes së një paqeje të qendrueshme në rajon.

Kjo ide është bërë realitet falë angazhimit të Galerive Kombëtare të Prishtinës dhe të Shkupit, të Ministrive të Kulturës të Kosovës dhe të Maqedonisë së Veriut, si dhe të sponsorëve privat që dua t'i falenderoj.

Ekspozita në Galerinë Kombëtare të Kosovës përgjatë tri jave e afro gjashtëdhjetë veprave franceze të artistëve si Niki de Saint-Phalle, Victor Vasarely, André Masson, Bernard Buffet, Jean Messager, Jean Cocteau, apo edhe Pierre Alechinsky është, për shumë arsye, unike. Uroj që kjo t'ia mundësojë publikut kosovar t'i zbulojë këto kryevepra të pasurisë së trashëgimisë sonë kulturore evropiane !

— M. DIDIER CHABERT AMBASSADE DE FRANCE AU KOSOVO

Après le terrible tremblement de terre survenu à Skopje le 26 juillet 1963, un mouvement d'aide extraordinaire, en provenance d'artistes et de musées, a conduit à l'établissement d'une collection impressionnante d'œuvres picturales qui ont constitué le fond du Musée d'art contemporain de Skopje, ouvert dès 1964.

Parmi la collection de ce musée, qui rassemble aujourd'hui près de 300 œuvres réalisées par près de 150 artistes, les œuvres des artistes français occupent une place toute particulière. Elles illustrent différents courants – cubisme, surréalisme, ou encore expressionisme – et constituent un témoignage de l'attractivité que la ville de Paris a exercée tout au long du XXe siècle en matière d'art contemporain.

Quand j'ai eu l'occasion de visiter le Musée d'art contemporain de Skopje, j'ai été heureux d'y admirer des chefs-d'œuvre de Pablo Picasso, Hans Hartung, Victor Vasarely, Niki de Saint-Phalle ou encore de Wilfredo Lam. Et l'idée m'est alors venue qu'il serait possible d'exposer une partie de ces toiles à Pristina et d'organiser une exposition unique, pour célébrer le 20e anniversaire de la fin du conflit au Kosovo, de l'arrêt des souffrances des civils de toutes communautés, et de l'établissement d'une paix durable dans la région.

Cette idée est devenue réalité grâce à l'engagement des Galeries nationales de Pristina et de Skopje, des Ministères de la Culture du Kosovo et de Macédoine du Nord, ainsi qu'au soutien financier de sponsors privés que je tiens à remercier.

L'exposition, à la Galerie nationale du Kosovo, pendant trois semaines, d'une soixante d'œuvres françaises d'artistes tels que Niki de Saint-Phalle, Victor Vasarely, André Masson, Bernard Buffet, Jean Messager, Jean Cocteau, ou encore Pierre Alechinsky, est, à bien des égards, unique. Je souhaite qu'elle permette au public kosovar de découvrir ces chefs-d'œuvre qui illustrent la richesse de notre patrimoine culturel européen !

— M. DIDIER CHABERT FRENCH AMBASSADOR IN KOSOVO

After the terrible earthquake that happened on the 29th of July 1963 in Skopje, a tremendous help was offered by artists and museums that led to the creation of an impressive collection of paintings that made up the Skopje Contemporary Art Museum's fund, which is opened since 1964.

Amongst the collection, which today consists of nearly 300 works that were created by approximately 150 different artists, the works of French artists occupy a special place. They illustrate different movements - Cubism, surrealism, and even Expressionism - and are a testimony of what Paris brought throughout the 20th century to contemporary art.

When I visited Skopje's Contemporary Art Museum, I thoroughly admired the masterpieces of Pablo Picasso, Hans Hartung, Victor Vasarely, Niki de Saint-Phalle, and Vilfrido Lam. And then an idea came across that it would be possible to exhibit some of these paintings in Pristina and organize a unique exhibition that would celebrate the 20th anniversary of the end of the war, the ending of suffering of civilians from all communities, and establishing a lasting peace in the region.

This idea became a reality thanks to the involvement of the National Galleries of Pristina and Skopje, the Ministries of Culture of Kosovo and of North Macedonia, as well as the private sponsors which I would like to thank.

The exhibit at the National Gallery of Kosovo, which will be open during these three weeks, is unique for many reasons; it will display French artist's works such as Niki de Saint-Phalle, Victor Vasarely, André Masson, Bernard Buffet, Jean Messager, Jean Cocteau or even Pierre Alechinsky. I hope this will enable the Kosovar public to discover these masterpieces of our European cultural heritage!

— MARIKA BOCHVAROVA PLAVEVSKA KURATORE E LARTË NË MOCA SHKUP

Çfarë ndodhi në qytetin e Shkupit më 26 korrik të vitit 1963 në ora 5 dhe 17 minuta? Atë e shkatërroi një tërmet. Ndihma që ofroi gjithë bota në forma të ndryshme ishte impresive. Përpos rasteve individuale, për çudi, angazhimi u tregua jo vetëm nga artistë të njohur, por edhe nga historianë të artit të cilët ishin bashkuar kryesisht në kuadër të shoqatave ndërkombëtare si AICA, ICOM, AIAP, por edhe nëpër muze dhe galeri. Efekti i lartpërmendur i këtyre reagimeve ishte aq i dobishëm sa që në vitin 1964 u themelua Muzeu i Artit Bashkëkohor në Shkup. Supozimet dhe pozicionet ishin të justifikuara, me disa rezerva se mos ishte një ide utopike, pasi një institucion i këtij lloji në sistemin e atëhershëm kulturor dhe artistik, kishte shansa reale për të funksionuar brenda rendit social dhe politik. Për rrjedhojë, profili i muzeut u infiltrua shpejt në njohuritë e reja artrustike evropiane me një distancë diskrete nga trashëgimia historike dhe ideologjike që i referohej veçanërisht pjesës lindore të Evropës. Gjatë gjashtë viteve vijuese, funksioni i tij u fokusua në klasifikimin e punimeve të dhuruara, paralelisht me organizimin e ekspozitave në disa hapësira alternative në qytet. Në vitin 1970 u përfundua ndërtimi i objektit të mrekullueshëm modern, ku u dhuruan veprat nga rreth pesëdhjetë vende të ndryshme të botës. Shumë shpejtë u krijua një koncept për vendosjen dhe hapjen e ekspozitës së përhershme, në të cilën veprat e artistëve francezë ishin sigurisht sfiduese.

Deri tani, koleksioni përmban 283 vepra nga 152 artistë. Siç thuhet në shënimet e drejtorit të parë të muzeut Boris Petkovski, kritiku dhe shkrimtari Jean Kassu reagoi fillimisht, përmes korespondencave me shkrim ku ai iu shkroi një numri të konsiderueshëm të artistëve që dhuruan veprat e tyre. Vizita studimore e Petkovskit në Paris në vitin 1964/65 i mundësoi atij të krijonte një kontakt të drejtpërdrejtë me artistët, gjë që rezultoi në një koleksion të madh të donacioneve për zgjerim të mëtejshëm. Deri në vitin 1966, u promovua koleksioni francez. U shfaq edhe disa hera tjera, ku historia e këtij koleksioni u përfundua nga Sylvain Lecomber në vitin

2015 duke lëshuar një botim që në shumë aspekte u analizua dhe u plotësua me rivlerësimin dhe paraqitjen e disa njohurive të reja, duke përfunduar se koleksioni ndërkombëtar i muzeut është një nga institucionet unike në Evropë

Lihet përshtypja se shumica e artistëve që kontribuan këtu sollën përvojat e “freskëta” nga Shkolla e Parisit që është aktive që nga vitet e njëzeta të shekullit të kaluar, që në fakt konkludohet se ishte një impuls momental për të ruajtur dhe vazhduar epërsinë e Parisit në lidhje me shfaqjen e qendrave tjera (sidomos të Nju Jork-ut), që tërhoqën vëmendjen e artistëve nga pjesë të ndryshme të Evropës dhe botës, por kulminimi u shfaq në fillim të viteve gjashtëdhjeta. Koleksioni ynë i artistëve francezë gjithashtu ka këtë shije të një qasjeje shumë-kulturore në artin e shekullit 20- të. Në Paris jetuan dhe punuan: Pablo Picasso, Hans Hartung, Viktor Vasareli, Vilfredo Lam dhe kështu me radhë.

Dominimi i abstraksionit lirik atribuohet si një nga burimet kryesore kyçe të shkollës së lartpërmendur në koleksionin tonë, megjithëse edhe gjeometrike, formale, post-kubiste, surrealistike, figurime të reja, kinetike dhe përvoja të tjera vazhdonin paralelisht. Është e rëndësishme që eksperimentat e tilla të kryheshin nga ekspertë përmes manifestimit ndërkombëtar të quajtur “Salloni i Majit” (që nga viti 1943), ku artistët përkatës ekspozuan veprat e tyre, të cilat pushuan së ekzistuari në vitin 2014. Këto u shfaqën dy herë në Shkup (më 1966 dhe 1972), dhe pikërisht nëpërmjet saj, artistët e rinj e të talentuar fituan një rast për tu bashkuar me këtë veprim jozyrtar të dhurimit të veprave në Muzeun e artit bashkëkohor në Shkup. Disa prej tyre kishin një karrierë të suksesshme ndërsa pjesa tjetër mbetën nën hijen e atyre më të famshëm. Kjo nuk do të thotë që ne duhet të largohemi nga kontributi i tyre, përkundrazi, është e pashmangshme të theksohet ky akt i solidaritetit, i cili supozohet të justifikojë dhe konfirmojë mënyrën e tyre krijuese. Për më tepër, mund të analizojmë se artistët e Maqedonisë përjetuan disa nga trendet aktuale

si një komunikim i drejtpërdrejtë, i asimiluar nga artistët francezë.

Prandaj, pika relevante është presupozimi i qëndrimit tolerant të artistëve francezë autoktonë me ata që kanë pre-jardhje nga vende të ndryshme. Kështu, lista jonë e veprave dhe artistëve të prezantuar imponon qëllimin e unifikimit të vlerave universale dhe aspekteve të kuptimit të idesë konceptuale të formimit të veprave specifike. Ky segment i mbledhjes së MoCA-së mund të shërbejë si një moment shumë provokues në aktualizimin e mjediseve të cilat janë të përgatitura për të pranuar diversitetin në qasjen artistike, e cila nuk është e ngarkuar me sfidat dhe rrethanat lokale. Shembulli i ambientit popullor parizian reflektohet në shumë vepra, impulsin e angazhimit të të cilit është vendosur pikërisht në inercionin ndaj politizimit nga ngjarjet historike, sidomos që janë të lidhura me shekullin e kaluar. Ne mund të përjetojmë reflekset pozitive në këtë lloj prezantimi të koleksionit tonë francez. Fatkeqësisht, ishte e vështirë për ne që të tregonim artistët e famshëm që dhuruan në koleksionin tonë në veprat e artit të: Pablo Picasso, Fernand Lezhe, Pier Sulaz, A. Marfen, F. Oziason, Zao Wu Chi, L. Zack, Pier Aleshinski, E. Pignon, S. Sharshun, Klod Viala ... por ata janë këtu: M.Gromer, Andre Masson, Jan Lirsa, Hans Hartung, Viktor Vazareli, Ana Eva Bergman, Vilfredo Lam, J.Dusse, JZDayrol, Bram Van Velde, J.Bazen, Morice Estev, Niki De.Senfal, Vilfredo Lam, Huan Rabascal, Samuel Buri, Jean Mesagje, Bernard Bife, Barbara Kvasnievska, Zoran Music, Marta Pan, F.Stali, E.Azhdi etj.

E krijuar nga një nga tezat për rolin e muzeve në shekullin e 20-të, ku në pamje të parë janë më të afërt me konceptin e atyre që erdhën nga shekulli i 19-të, që krijojnë dhe paraqesin koleksione, ku promovimi i arsimit është primar. Ripërcaktimi i pozitës të një muzeu është hap para për audiencën e gjerë si dhe profesionistët që të përqëndrohen në rolin tradicional dhe thelbësor të muzeut tonë si përfaqësues të llojit të vet. Ajo ka rolin në kontekstualizimin dhe historinë

e artit bashkëkohor, i promovuar pikërisht përmes krijimit të koleksionit të muzeut, i cili në një farë mënyre rrumbullakëson fazën e sistemit të tendencave aktuale në skenën e artit. Ndoshta disa gjëra përsëriten, për shkak të vëzhgimeve të ngjashme dhe konkluzioneve përgjithësisht të pranuara, rëndësia e së cilës është e rëndësishme në afrimin dhe përjetimin e artit, që lind kryesisht në klimën e pikturës abstrakte, artin pa një repertor rreptësisht të kufizuar të elementeve abstrakte (nëpërmjet të cilave ata eksplorojnë mundësitë ekspresive dhe variacionet), që është bazë e gjuhës racionale dhe universale e drejtuar nga lëvizjet kryesore të artit të shekullit të 20-të.

Ambienti i Parisit të pas luftës (periudha e artit pas vitit 1945) këmbëngulte në mbijetesë si një fazë e modernizmit të pasluftës i vetëdijshëm për burimet e tij historike me qëllim të vazhdimit të ekzistencës në mënyrën e lidhjes ndërkombëtare por ende me fokus në hapësirën kulturore të Evropës Perëndimore. Përkundër kësaj, ishte e mundur të ndjehej rritja e krijimit të fazës së internacionalizmit bashkëkohor kulturor dhe artistik. Ka pasur një synim për të promovuar dhe shfaqur fenomenet e reja esenciale (të enformel, përhapjen e abstraksionit lirik ...), duke shmangur konfliktet dhe kundërshtimin e qëndrimeve dhe manipulimeve ideologjike që janë relativisht jashtë interesave artistike.

Duke zgjedhur përcaktuesit e rëndësishëm dhe vital të fenomenit (të koleksionit tonë francez), të cilin e përpunam, është e pashmangshme të theksohet dhe të tregohet origjina dhe arsyet e diversitetit të qasjes së tyre ndaj disa temave dhe lëvizjeve. Është thjeshtësuar dhe prandaj më e pazakontë për të trajtuar një ose disa fenomeneve tipike të kulturës franceze në kufijtë që zënë gjeneratën e atyre intelektualëve që janë në favor të integritimit kulturor evropian. Është e rëndësishme që ata të ishin larg nga ndonjë lokalizëm kulturor apo artistik, duke argumentuar veprat e zgjedhura për këtë prezantim të veçantë.

— MARIKA BOCHVAROVA PLAVEVSKA COMMISSAIRE SÉNIOR AU MOCA SKOPJE

Que s'est-il passé à Skopje le 26 avril 1963 à 5 heures 17? Un tremblement de terre a détruit la ville. L'aide venue du monde entier fut impressionnante. Etonnement, en plus des cas individuels, ont montré leur engagement non seulement des artistes connus mais aussi des historiens de l'art qui s'étaient réunis autour des associations internationales comme AICA, ICOM, AIAP, mais aussi dans des musées et galeries. L'effet de ces réactions fut si important qu'en 1964 fut créé à Skopje le Musée d'Art Contemporain. Les doutes et positions étaient justifiées, avec quelques réserves, que c'était peut-être une idée utopique qu'une institution de ce genre dans le système culturel et artistique de l'époque ait des véritables chances de fonctionner dans cet ordre social et politique. En conséquence, le profil du Musée s'est rapidement glissé dans les nouvelles connaissances occidentales gardant une distance discrète avec l'héritage historique et idéologique de l'Europe de l'Est. Pendant six ans, son travail s'est concentré sur la classification des œuvres offertes, parallèlement à l'organisation d'expositions dans des espaces alternatifs en ville. En 1970, la construction du magnifique bâtiment moderne fut terminée, des œuvres lui ayant été offertes par plus de 50 pays dans le monde. Très vite on a créé un concept pour l'installation et l'inauguration de l'exposition permanente, où évidemment les œuvres des artistes français étaient édifiantes.

A ce jour, la collection comprend 283 œuvres de 152 artistes. Selon les notes du premier directeur du musée Boris Petkovski, c'est le critique et écrivain Jean Cassou qui a réagi au début à travers sa correspondance avec les artistes qui ont offert leurs œuvres. La visite d'étude de Petkovski à Paris en 1964/1965 lui a permis de créer un contact direct avec les artistes, ce qui a élargi la collection par les dons. Jusqu'en 1966, la collection française a été promue. Elle a été présentée plusieurs autres fois et l'histoire de cette collection a été finalisée par Sylvain Lecombe en 2015 par une publication qui sur plusieurs aspects était une analyse complétée par une réévaluation et une présentation des nouvelles connaissanc-

es, concluant que la collection internationale du musée en fait une des institutions uniques en Europe

On a l'impression que la plupart des artistes qui ont apporté leur contribution ici ont aussi apporté leurs expériences toutes « fraîches » de l'Ecole de Paris, créée dans les années 20, et l'on peut dire que c'était une impulsion du moment pour garder et continuer la primauté de Paris sur les autres villes (surtout New-York) qui attira l'attention des artistes venant de différents pays d'Europe et du monde entier, et dont le moment culminant en fut le début des années soixante. Notre collection des artistes français a aussi ce goût d'une approche multiculturelle dans l'art du XXème siècle. Pablo Picasso, Hans Hartung, Victor Vasarely, Wifredo Lam et ainsi de suite ont vécu et créé à Paris.

La domination de l'abstraction lyrique est reconnue comme une des sources principales de l'école citée plus haut dans notre collection, même si, qu'elles aient été géométriques, formelles, post-cubistes ou surréalistes, de nouvelles figures cinétiques et d'autres expérimentations continuaient parallèlement.

Il est important de dire que ces expérimentations se faisaient par des artistes dans le cadre du « Salon de Mai » (depuis 1943) où les jeunes artistes exposaient leurs œuvres, mais qui n'existent plus depuis 2014. Ceux-ci se sont tenus deux fois à Skopje (en 1966 et en 1972) et c'est lors de ces Salons que des jeunes artistes talentueux trouvèrent une bonne occasion pour s'unir à cette action non officielle de dons de leurs œuvres au Musée de l'Art Contemporain de Skopje. Certains d'entre eux avaient une carrière à succès tandis que les autres se retrouvaient à l'ombre des artistes plus connus. Cela ne veut pas dire que nous ne devons pas reconnaître leur contribution, bien au contraire, on ne peut pas souligner cet acte de solidarité qui justifie et confirme leur art. Et nous pouvons d'autant plus estimer que les artistes macédoniens ont vécu certaines des tendances de leur

époque comme une communication directe, imprégnée des artistes français.

Donc ce qu'on peut relever ici c'est la présupposition que les artistes français autochtones avaient une position tolérante envers ceux venant de pays différents. Ainsi, notre liste des œuvres et des artistes présentés impose un objectif d'unification des valeurs universelles et des aspects de la compréhension de l'idée conceptuelle de la formation des œuvres spécifiques. Ce segment de la collection de la MoCA peut servir comme un moment très provocateur dans l'actualisation des espaces qui sont préparés à accueillir la diversité dans l'approche artistique, approche qui n'est pas chargée par les défis et les circonstances locales. L'atmosphère populaire parisienne se reflète dans de nombreuses œuvres, l'impulsion de son engagement se trouvant précisément dans l'inertie face à la politisation des événements historiques liés surtout au siècle passé. Nous pouvons sentir les réflexes positifs dans cette présentation de notre collection française. Malheureusement, il nous était difficile de présenter les artistes célèbres qui ont offert leurs œuvres pour notre collection : Pablo Picasso, Fernand Léger, Pierre Soulages, A. Marfaing, F. Hosiasson, Zao Wou-Ki, E. Zack, Pierre Alechinsky, E. Pignon, S. Charchoune, Claude Viallat ... mais sont ici: M.Gromaire, André Masson, Jan Lirsa, Hans Hartung, Victor Vasarely, Ana Eva Bergman, Vifredo Lam, J.Doucet, J.J Deyrolle, Bram Van Velde, J.Bazaine, Maurice Estève, Niki de Saint-Phalle, Juan Abascal, Samuel Buri, Jean Messagier, Bernard Buffet, Barbara Kwaśniewska, Zoran Mušić, Marta Pan, F.Stahly, E.Hajdu etc.

Créé par une des thèses sur le rôle des musées au 20ème siècle, thèses qui sont à première vue plus proches du concept du 19ème des musées qui créent et présentent des collections, et où la promotion de l'éducation est primordiale, la redéfinition de la position d'un musée est un pas en avant pour le large public ainsi que pour les professionnels pour qu'ils puissent se concentrer sur le rôle traditionnel et fondamental de notre musée comme représentant en son genre. Il a son rôle dans la contextualisation de l'histoire de l'art contemporain, promu justement à travers la création de

la collection du musée qui d'une certaine manière finalise la phase du système des tendances actuelles sur la scène de l'art. Peut-être que certaines choses se répètent, à cause des observations semblables et des conclusions majoritairement acceptées, dont l'importance est grande dans l'approche et l'expérience de l'art qui naît principalement dans le climat de la peinture abstraite, l'art sans un répertoire strictement limité d'éléments abstraits (à travers lesquels ils explorent les moyens d'expression et les variations) qui est la base de la langue rationnelle et universelle dirigée par les mouvements principaux de l'art du XXème siècle.

L'atmosphère du Paris de l'après-guerre (l'âge d'or après 1945) insistait sur la survie comme phase du modernisme d'après-guerre conscient de ses sources historiques dans le but de continuer d'exister de ces liens internationaux mais ayant toujours comme priorité l'espace culturel de l'Europe Occidentale. Mais malgré ça, on pouvait sentir que la création de la phase d'internationalisation contemporaine culturelle et artistique allait grandissante. Elle avait comme objectif la promotion et la présentation des nouveaux phénomènes essentiels (l'art informel, la diffusion de l'abstraction lyrique,...) en évitant les conflits et en refusant les positions et les manipulations idéologiques qui sont relativement hors intérêts artistiques.

En choisissant les représentants importants et primordiaux du phénomène (de notre collection française que nous avons retravaillée), on ne peut ne pas souligner et montrer l'origine et les raisons de la diversité de leur approche de certains thèmes et mouvements. Il est plus simple et ainsi plus inhabituel de traiter un ou plusieurs phénomènes typiques de la culture française aux confins de cette génération d'intellectuels qui sont en faveur de l'intégration culturelle européenne. Il est important qu'ils soient loin de quelque localisme culturel ou artistique, justifiant ainsi les œuvres choisies pour cette présentation particulière.

— MARIKA BOCHVAROVA PLAVEVSKA SENIOR CURATOR AT MOCA SKOPJE

What happened to the City of Skopje on 26 July 1963 at 5 o'clock and 17 minutes? It was destroyed by an earthquake. The aid that the whole world offered was impressive in various forms. Amongst the individual cases, surprisingly, the engagement was shown not only by fine artists, but also by art historians mainly united within the international associations such as AICA, ICOM, AIAP, but also through specific museums and galleries. The aforesaid effect of such reactions was so effective that as early as in 1964, the Museum of Contemporary Art - Skopje was established. The assumptions and positions were simply justified, with reservations that it was an utopian idea, since an institution of this kind, in the then ruling cultural and artistic system had a real chance of functioning within the social and political order. Therefore, the museum's profile was soon infiltrated into European new artistic insights, with a discreet distance from the historical and ideological heritage that specifically referred to the eastern part of Europe. In the next six years, its function was focused on the classifying of received donated works, in parallel with organizing exhibitions in several alternative spaces in the city. In 1970, the construction of the remarkable late-modern facility was completed, in which the works from around fifty countries of the world were donated. Promptly a concept was designed for the staging and opening of the permanent exhibition, in which the works of the French artists were certainly a relevant challenge.

So far, the collection contains 283 works by 152 artists. As stated in the notes of the museum's first director, Boris Petkovski, the writer and critic Jean-Kassu reacted initially, through a written correspondence he approached a significant number of artists who donated their works. Petkovski's study visit to Paris in 1964/65 enabled him to establish a direct contact with artists which resulted in a large collection of donations for further expansion. By 1966, the French collection was promoted. It was shown a few more times, where as the history of this collection was completed by

Sylvain Lecomber in 2015 by issuing a publication that was in many respects analysed and supplemented with reevaluation and presentation of some new insights, concluding that the international collection of the Museum promotes one of a kind institution in Europe.

The impression is that most of the contributing artists brought “fresh” experiences from the Paris School active since the 1920’s, which actually imposed the conclusion that it was a momentary impulse to maintain and continue the supremacy of Paris in relation to the appearance of other centres (especially New York) that attracted the attention of artists from different parts of Europe and the world, but the zenith already appeared in the early sixties. Our collection of French artists also has this flavour of a multicultural approach to art of the 20-th century. In Paris, lived and worked: Pablo Picasso, Hans Hartung, Viktor Vasareli, Wilfredo Lam and so on.

The dominance of lyrical abstraction is partially attributed as one of the main key recourses, of the above mentioned school in our collection, although geometric, enformel, post-cubistic, surrealist, new figuration, kinetic and other experiences also parallelly persisted. It is significant that such experiences were carried out by experts through the international manifestation named “The May Salon” (since 1943), where relevant artists exhibited their works, which ceased to exist in 2014. It was shown in Skopje, twice (1966 and 1972), and precisely through it young talented artists gained a chance to join this unofficial action of donating works to the Museum of Contemporary Art, Skopje. Some of them had a successful career, and some of them remained in the shadow of the more famous ones. It does not mean that we should distance ourselves from their contribution, on the contrary, it is inevitable to emphasize this act of solidarity, which was supposed to justify and confirm their creative mode. Furthermore, we can analyze that the Macedonia artists experienced

some of the current trends as a direct communication, assimilated by the French artists.

Therefore, the relevant point is presupposing the tolerant attitude of the French autochthonous artists to those coming from different backgrounds. Thus, our list of presented works and artists imposes the intention of unifying the universal values and aspects of understanding the conceptual idea of shaping the specific works. This segment of the collection of the MoCA can serve as a very provocative moment in the actualization the environments which are prepared to accept diversity in the artistic approach, which is not burdened by the local challenges and circumstances. The example of the popular Parisian ambience is reflected in many works, the engagement impulse of which is placed precisely on the inertia towards politicized, by historical events, especially tied to the past century. We can experience the positive reflexes in this kind of presentation of our French collection. Unfortunately It was difficult for us to show the famous artists who donated in our collection within the art works of: Pablo Picasso, Fernand Lezhe, Pier Sulaz, A. Marfen, F. Oziason, Zao Wu Chi, L. Zack, Pier Aleshinski, E. Pignon, S. Sharshun, Klod Viala ... but they are here: M.Gromer, Andre Masson, Jan Lirsa, Hans Hartung, Viktor Vazareli, Ana Eva Bergman, Vilfredo Lam, J.Dusse, J.Z.Dayrol, Bram Van Velde, J.Bazen, Morice Estev, Niki De.Senfal, Vilfredo Lam, Huan Rabascal, Samuel Buri, Jean Mesagje, Bernard Bife, Barbara Kvasnievska, Zoran Music, Marta Pan, F.Stali, E.Azhdi, etc.

Originated from one of the theses about the role of museums in the 20-th century, in which at the first glance the closest to the concept of those who came from the 19-th century which created and presented collections, where firstly promote for the educational purposes. Redefining the position of a museum is the step forward for the wide audience as well as the professionals to concentrate on the traditional and essential role of our museum, as a representative one. It has

the role in the contextualization and history of contemporary art, promoted precisely through creation of the museum collection, which in some way rounds the stage of the system of current trends in art scene. Perhaps some things are repeated, due to similar observations and generally accepted conclusions, the relevance of which is important in approaching and experiencing art, arising mainly in the climate of abstract painting, art without strictly limited repertoire of abstract elements (through which they explore expressive possibilities and variations) as the basis of the rational and universal language, directed by the leading 20-th century art movements.

the Paris environment after the war (the art period after 1945) insisted on surviving, as a stage of post-war modernism aware of its historical sources, with the intention of continuing to exist in the manner of international connection, but still with focused on Western European cultural space. Despite that, it was possible to feel the increased establishment of the stage of contemporary cultural and artistic internationalism. There was an intention to promote and display the essential new phenomena (of the *enformel*, the spreading of lyrical abstraction ...), avoiding conflicts and opposing ideological attitudes and manipulations that are relatively outside of the artistic interests.

Opting for the important and most vital determinants of the phenomenon (of our French collection) which we elaborated on, it is inevitable to point out and indicate the origins and the reasons for the diversity of their approach to certain topics and movements. It is simplified and therefore more unusual to address one or several typical phenomena of the French culture to the boundaries that occupy the generation of those intellectuals who are in favour of European cultural integration. It is important that they were far from any cultural or artistic localism, argued thought the works selected for this particular presentation.

Yves Alix

Metro / Métro / Metro

rrreth /vers /around 1960

bakërshkrim /gravure sur cuivre / etching/

32x50 cm

Michèle Andal,
Portret dhe dritë IV
Portrait et lumière IV
Portrait and light IV
1967
bakërshkrim dhe akuatintë
eau-forte et aquatinte
etching and aquatint
62,5x51

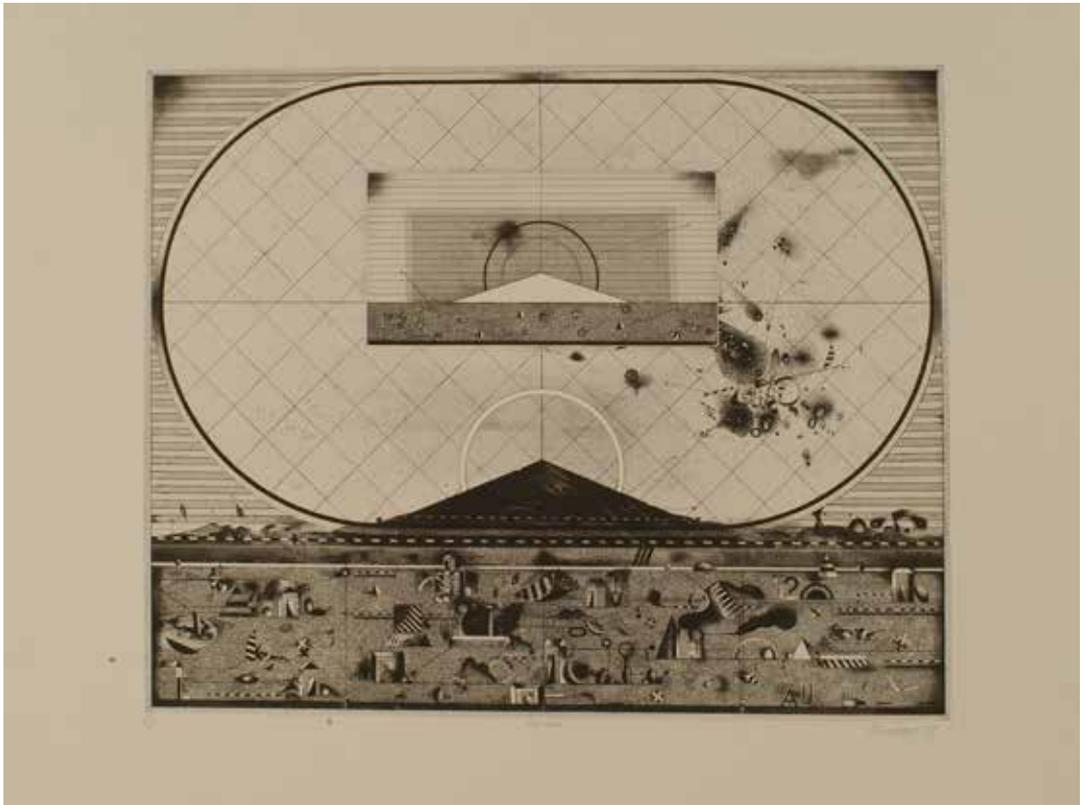
Doroteo Arnaiz

Çift / Un couple / Couple

1965

litografi / lithographie / lithography

60,5x46

Beyrouth Assadour

Kufiri / Frontière / Border

1977

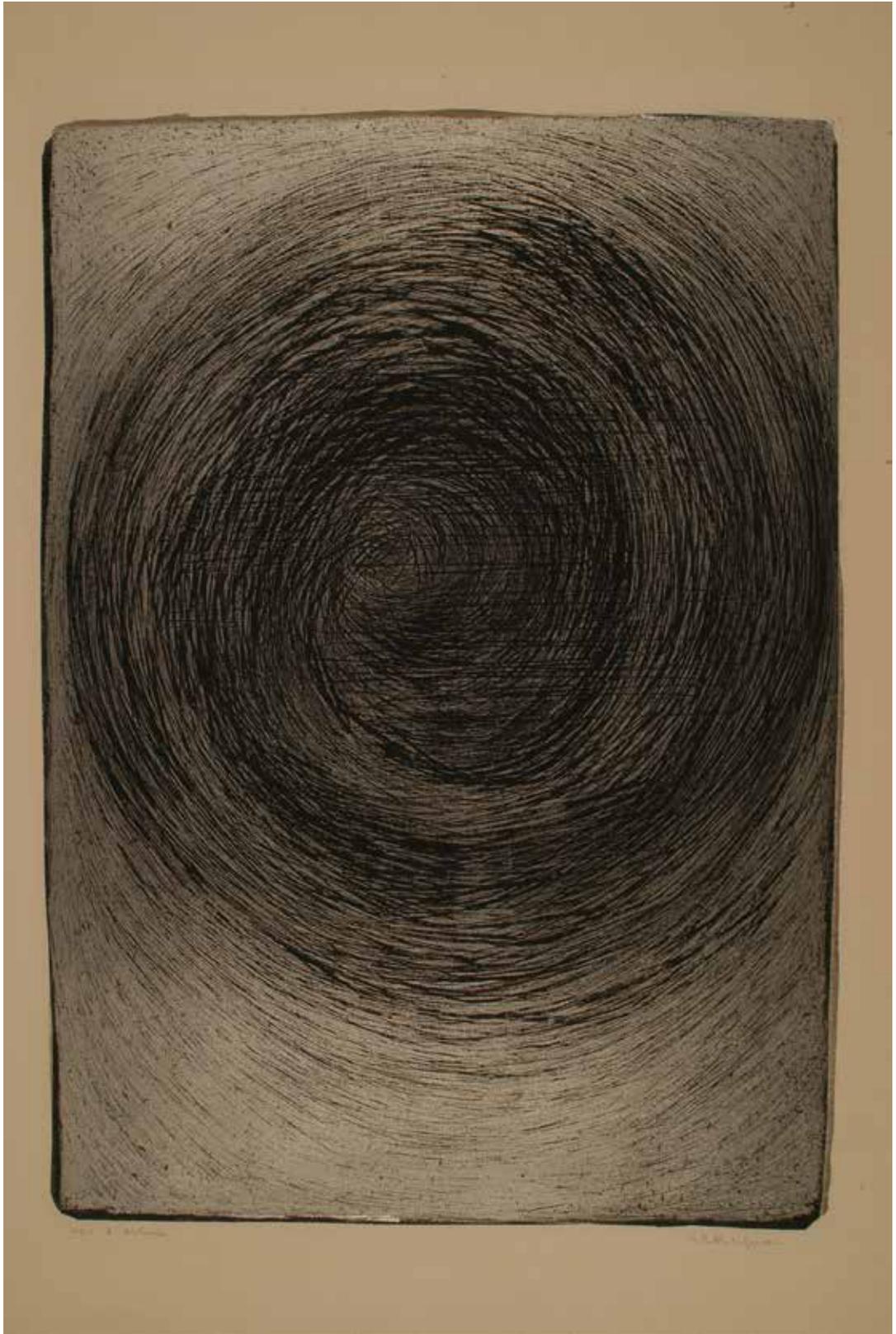
bakërshkrim / gravure sur cuivre / etching

56,5x76

Jean Bazaine,
Peisazh malor / Paysage de montagne /
Mountain landscape
litografi / lithographie / lithography
45,5x58

Anna Eva Bergman

29

Litografia nr.7 / Lithographie n°7 /

Lithography n°7

1963

litografi / lithographie / lithography

76,5x56

Anna Eva Bergman

Muri / Mur / Wall

1963

litografi / lithographie / lithography

57x70

René Bertholo
 Muzgu / Coucher de soleil / Sunset
 1967
 serigrafi / sérigraphie / serigraphy
 65x50,5

Lars Bo

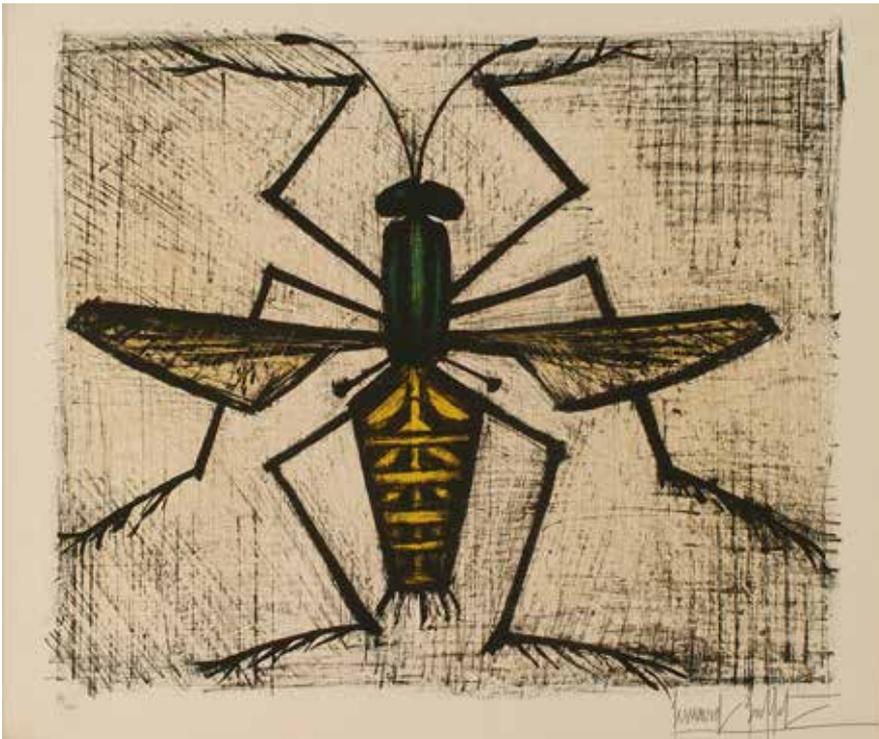
Gjuetia e madhe / La grande chasse /

The big hunt

1960

bakërshkrim / eau-forte / etching

66x51

Bernard Buffet

Flutura 3 / Papillon 3 / Butterfly 3
pas 1960 / après 1960 / after 1960
litografi / lithographie / lithography
55x74

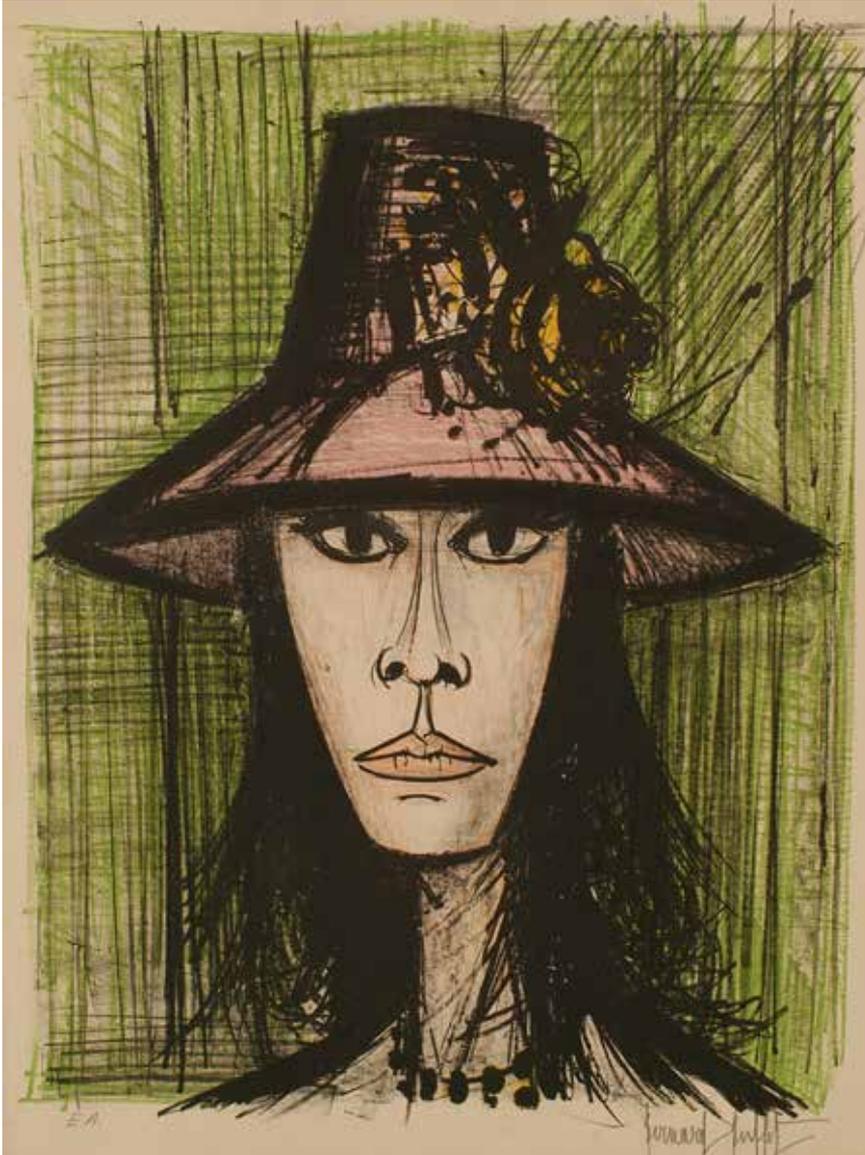
Bernard Buffet

Insekt 6 / Insecte 6 / Insect 6

pas 1960 / après 1960 / after 1960

litografi / lithographie / lithography

74,5x53,5

Bernard Buffet

Kokë gruaje / Tête de femme / Woman's head

pas 1960 / après 1960 / after 1960

litografi / lithographie / lithography

72x56,5

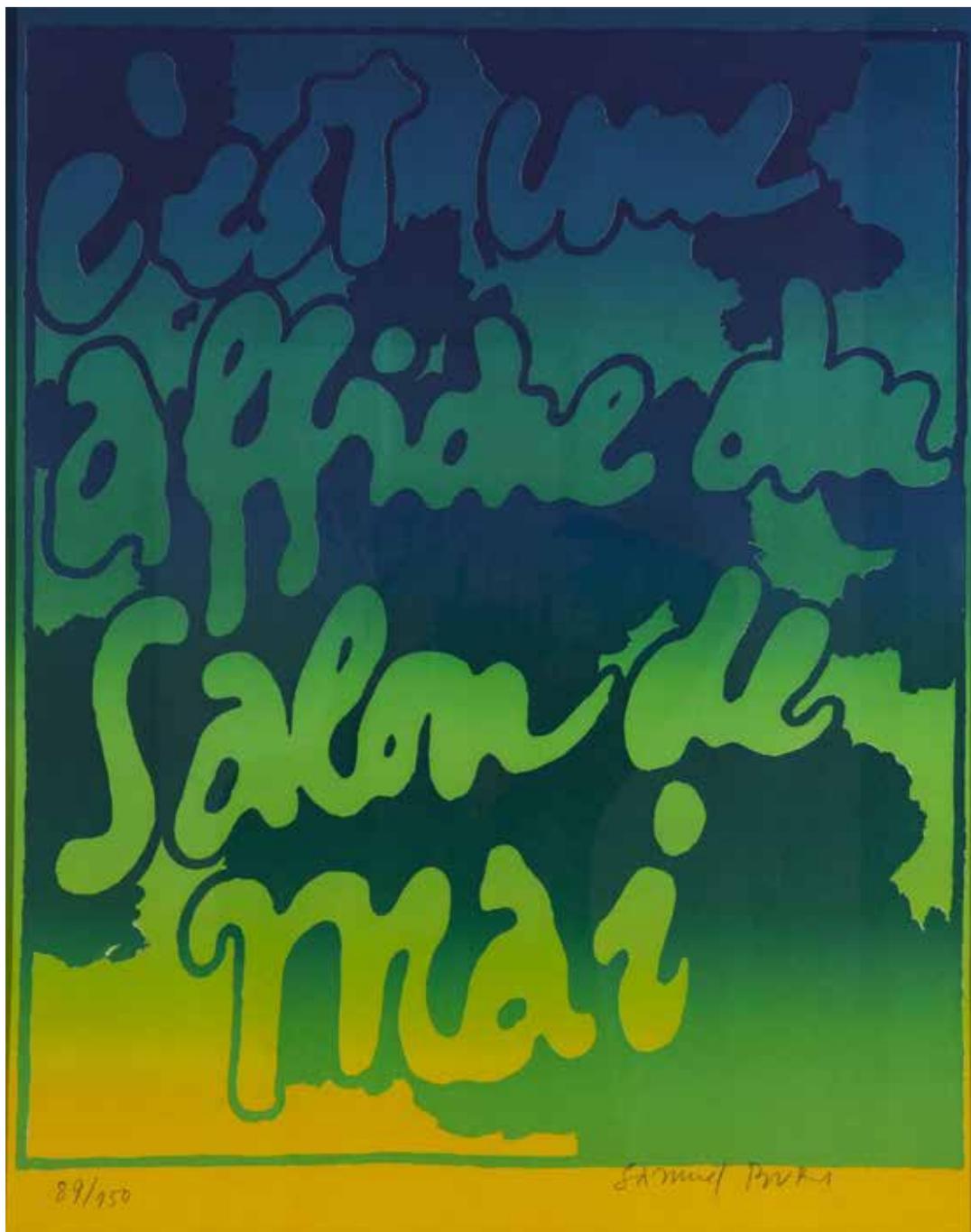
Bernard Buffet

Portret / Portrait / Portrait

pas 1960 / après 1960 / after 1960

bakërshkrim / gravure sur cuivre / etching

76x56,5

Samuel Buri

Ky është një poster nga Salloni i Majit /

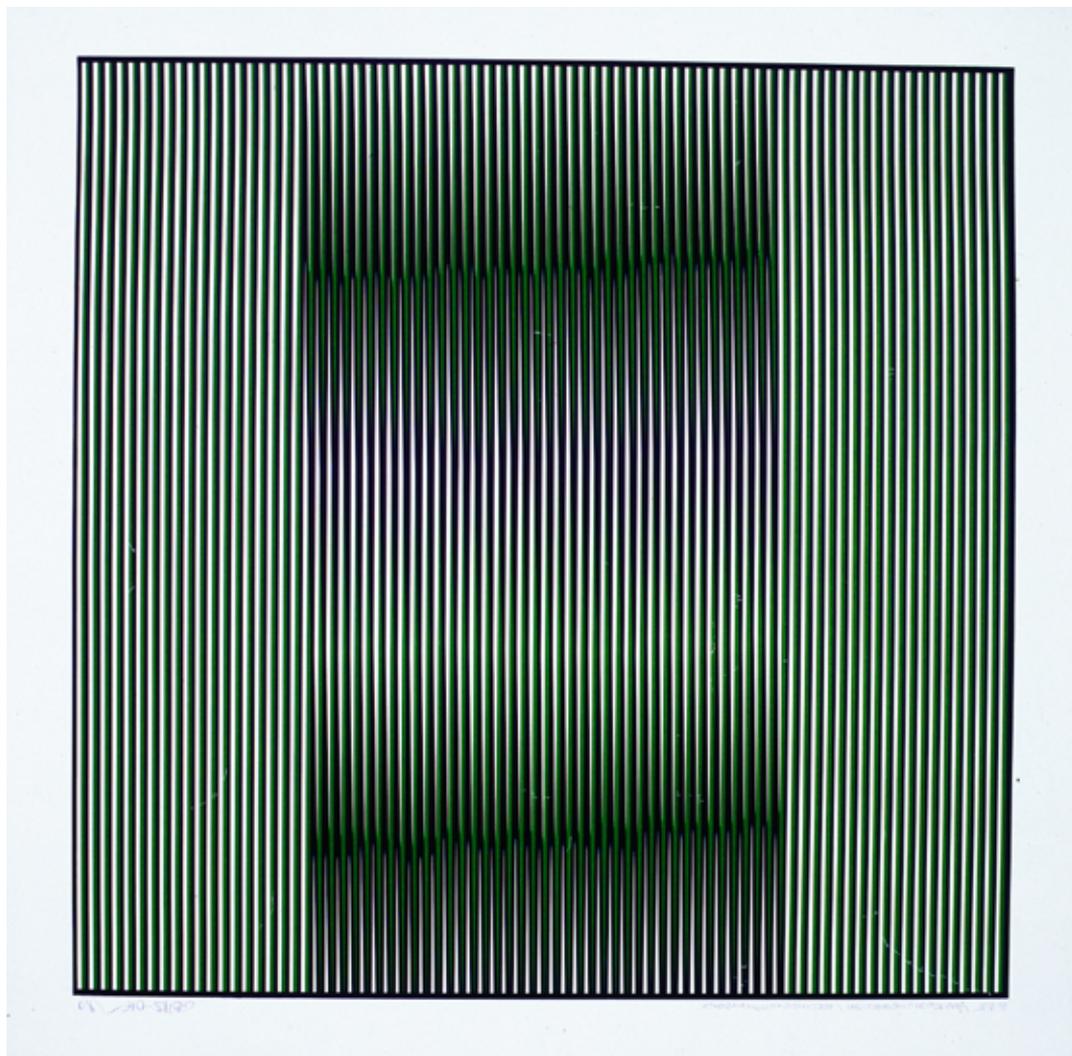
C'est une affiche du Salon de Mai /

This is a poster from the May Salon

1969

litografi / lithographie / lithography

59,5x74,5

Carlos Cruz-Diez
Induktion kromatik /
Induction chromatique /
Chromatic Induction
1980
serigrafi / sérigraphie / serigraphy
70x70

Jean Jacques Deyrolle

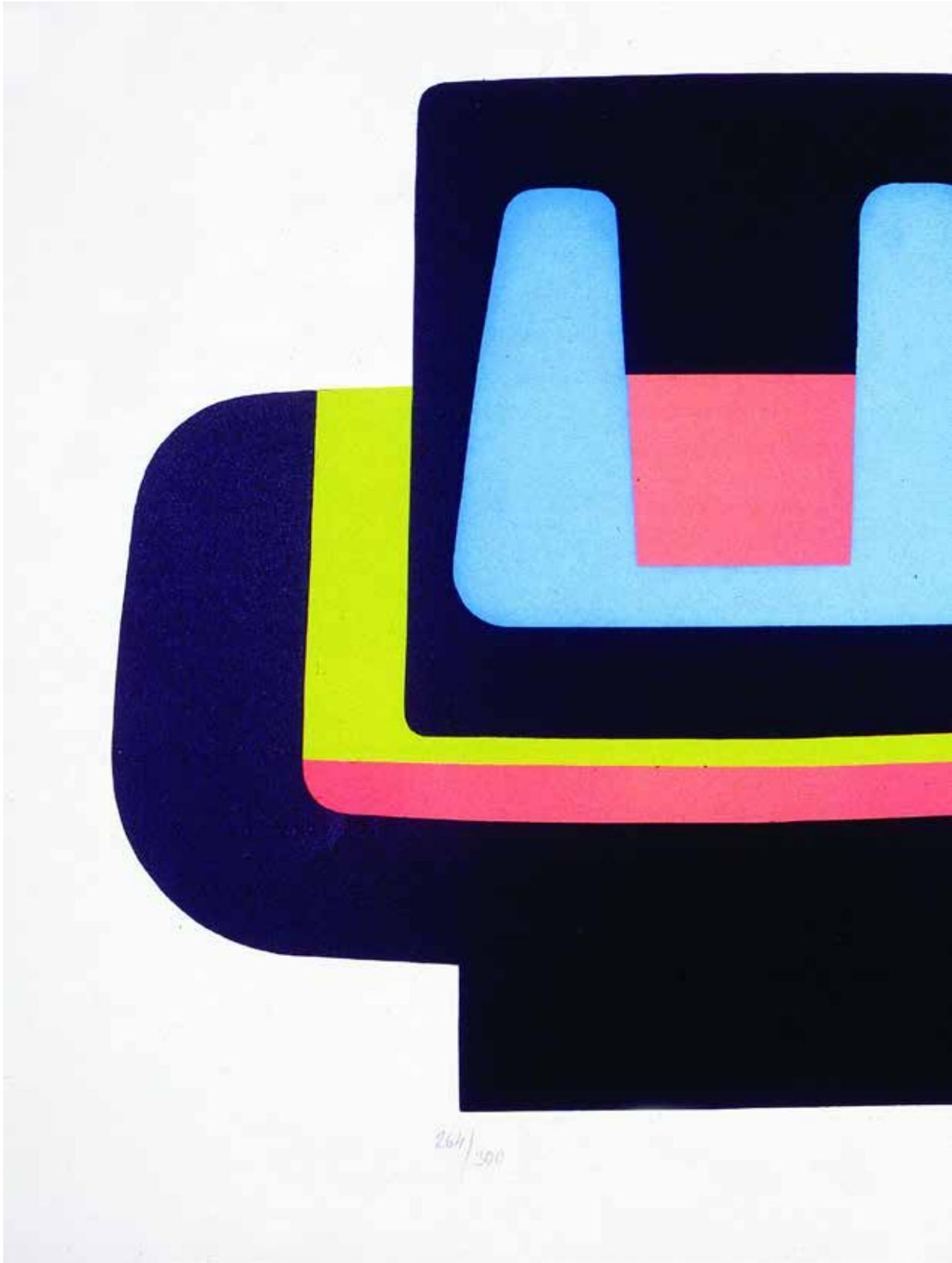
Pa titull, Grafika nr.1 / Sans titre /

Untitled, Graphic n°1

1956

litografi / lithographie / lithography

59x43

264/300

Jean Dewasne

Pa titull / Sans titre / Untitled

1969

litografi / lithographie / lithography

60x69

Jacques Doucet

Dimri / Hiver / Winter

1964/65

ngjyrë dhe kolazh në letër /

peinture et collage sur papier /

painting and collage on paper

76x59

Maurice Estève

E kuqe dhe blu / Rouge et bleu /

Red and blue

1963

litografi / lithographie / lithography

64,5x49,5

Michel Gerard

Shtrirje / Stratification / Stratification

1969

objekt / objet / object

65x60x45

Marcel Gromaire

Akt / Nu / Act

1963

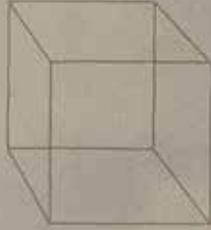
vizatim / dessin / drawing

52x24

Etienne Hajdu
Biljana / Biljana / Biljana
1964
bronz / bronze / bronze
68x43x13

avec un $\vec{n}$ (axe) déplacement de 10 + 20

Piotr Kowalski

Me një zhvendosje shumë të vogël të kokës

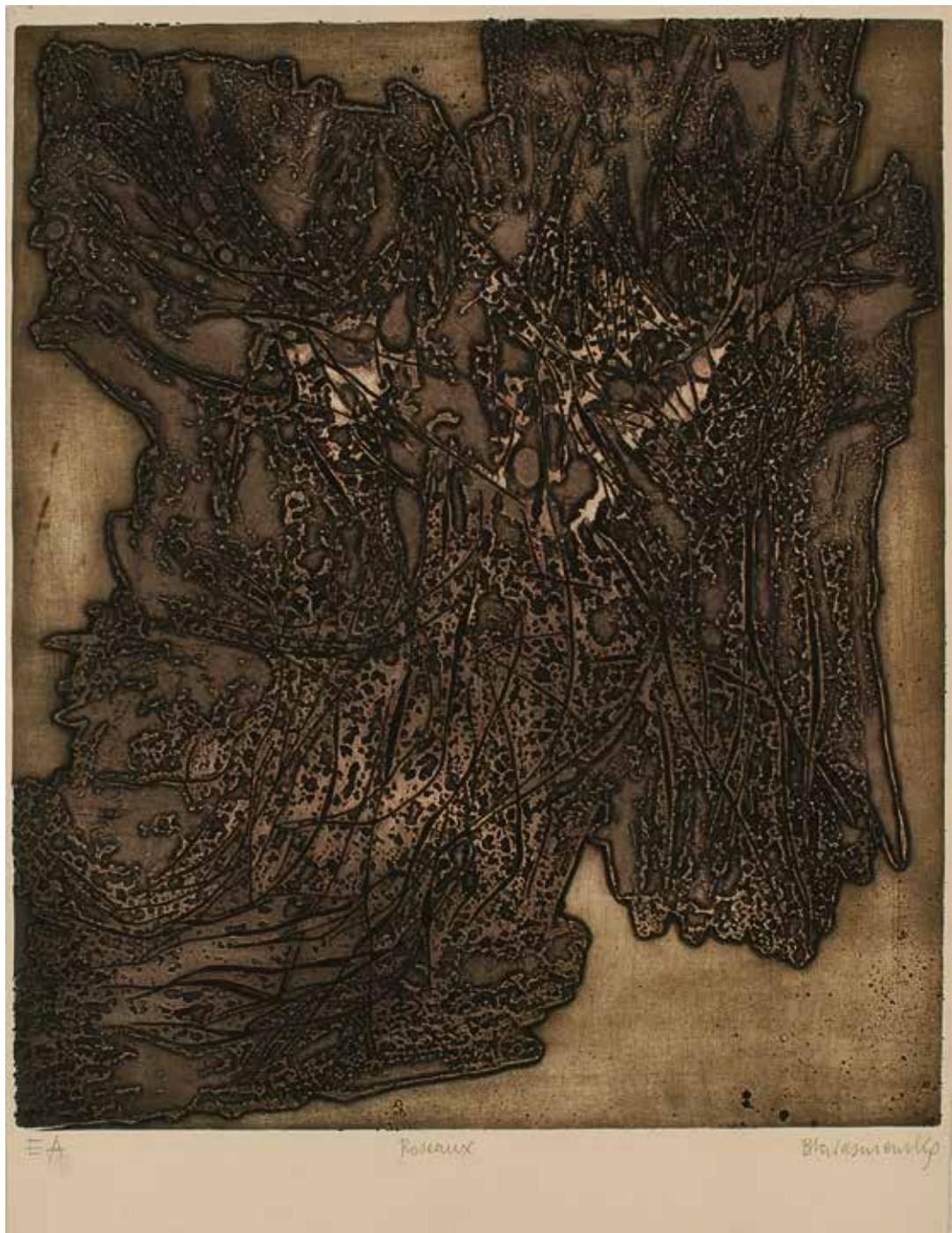
Avec un très léger déplacement de la tête

With a very slight displacement of the head

1974

serifrafi / sérigraphie / serigraphy

56.5x90

Barbara Kwasniewska

Kallam / Roseaux / Reed

1964

bakërshkrim / eau-forte / etching

65x50

Wifredo Lam

Pa titull / Sans titre / Untitled

1967

litografi / lithographie / lithography

73x52

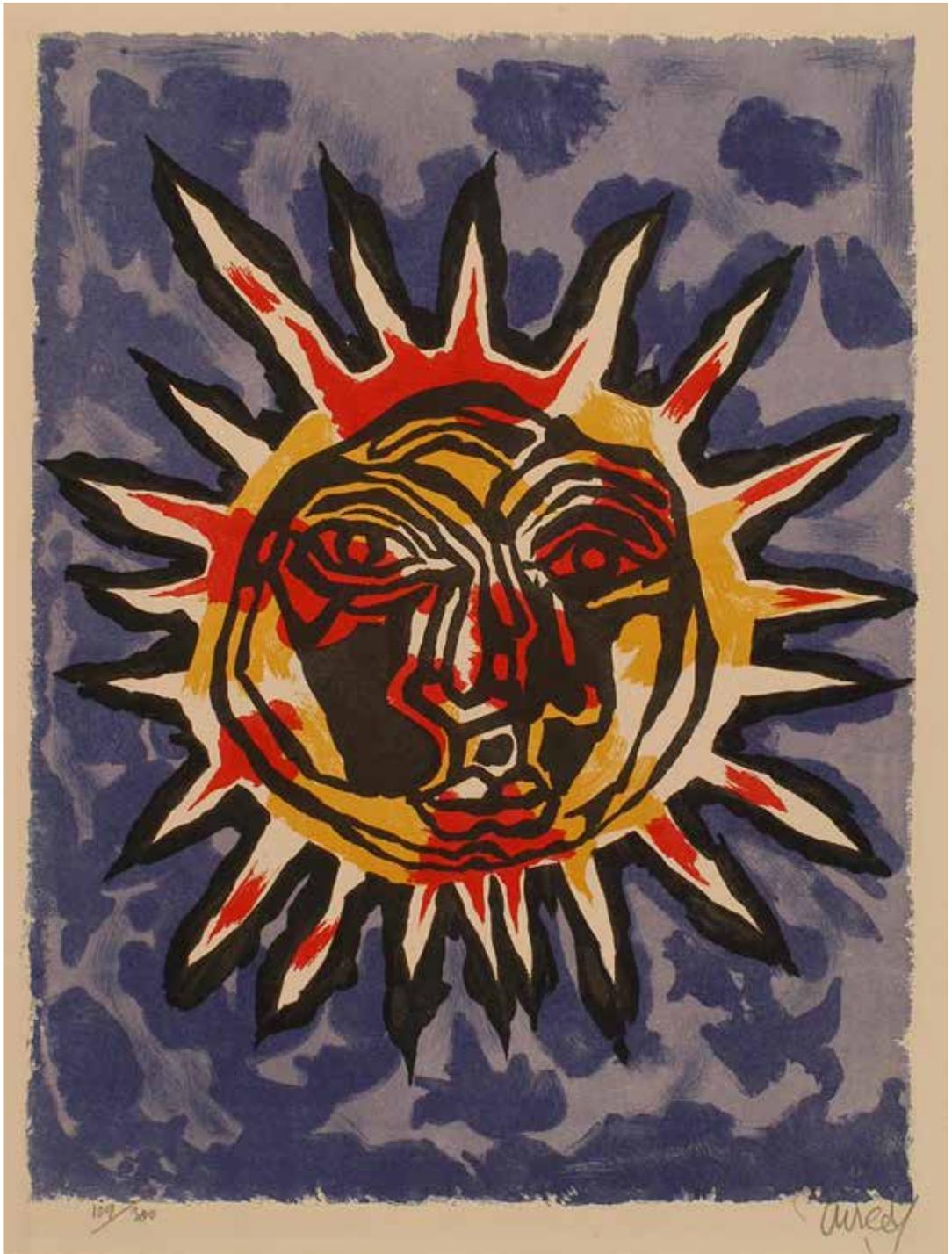
Jean Lurçat

Hyrje në qytet / Entrée d'une ville /
Entry in the city

1964

litografi / lithographie / lithography

57,5x77

Jean Lurçat

Dielli / Soleil / Sun

1964

litografi / lithographie / lithography

57x45

André Masson

Ëndërr për një shkretëtirë të ardhshme/

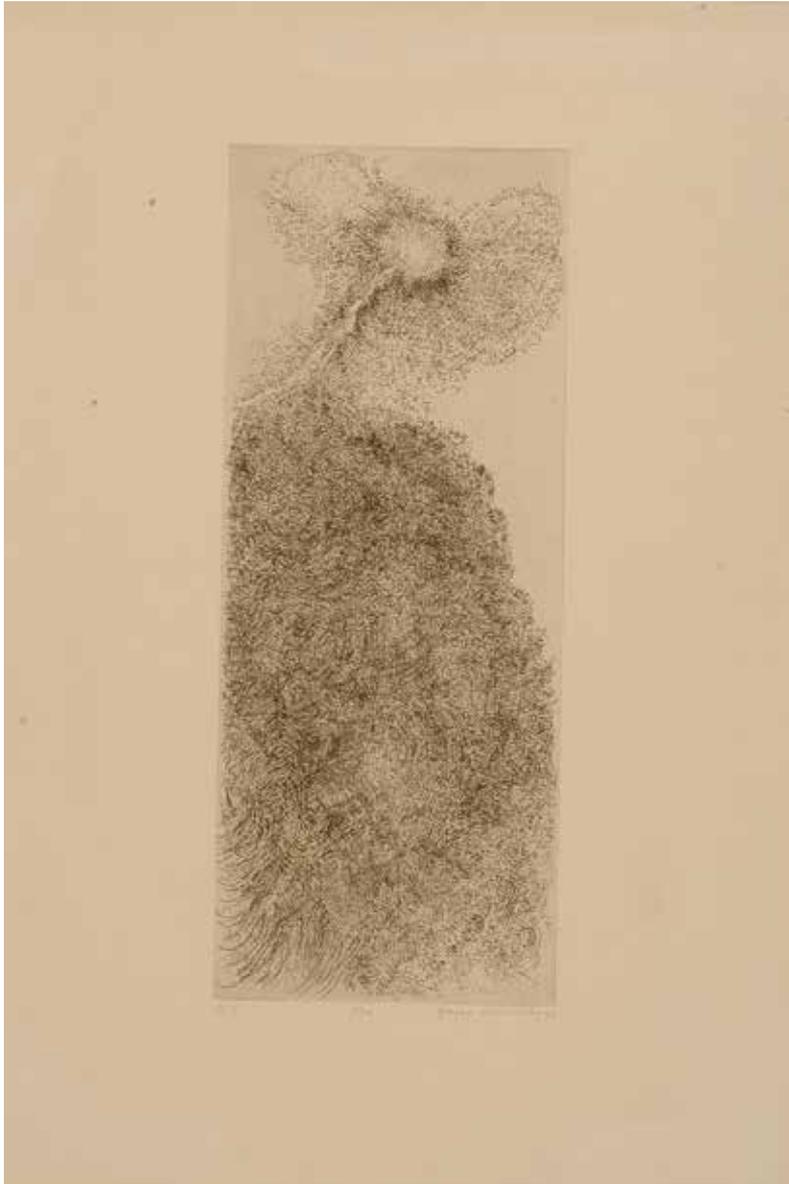
Rêve d'un desert future /

Dream of a future desert

1942

bakërshkrim / eau-forte / etching

69x90

Gregory Masurowsky
Flora / Flore / Flora
1963
bakërshkrim / eau-forte / etching
60x41

Jean Messagier

Ilustrim për librin "Jorge Luis Borges"

Illustration pour le livre "Jorge Luis Borges"

Illustration for the "Jorge Louis Borges" book

1964

litografi / lithographie / lithography

38x56

Zoran Music

Fshatarët e ishullit / Paysannes des îles /
The island villagers

1956

gjilpër e thatë / pointe cèche / dry needle

50x66

Zoran Music

Motiv dalmat / Motif dalmate /

Dalmatian Motive

1959

litografi / lithographie / lithography

50x65

Marta Pan

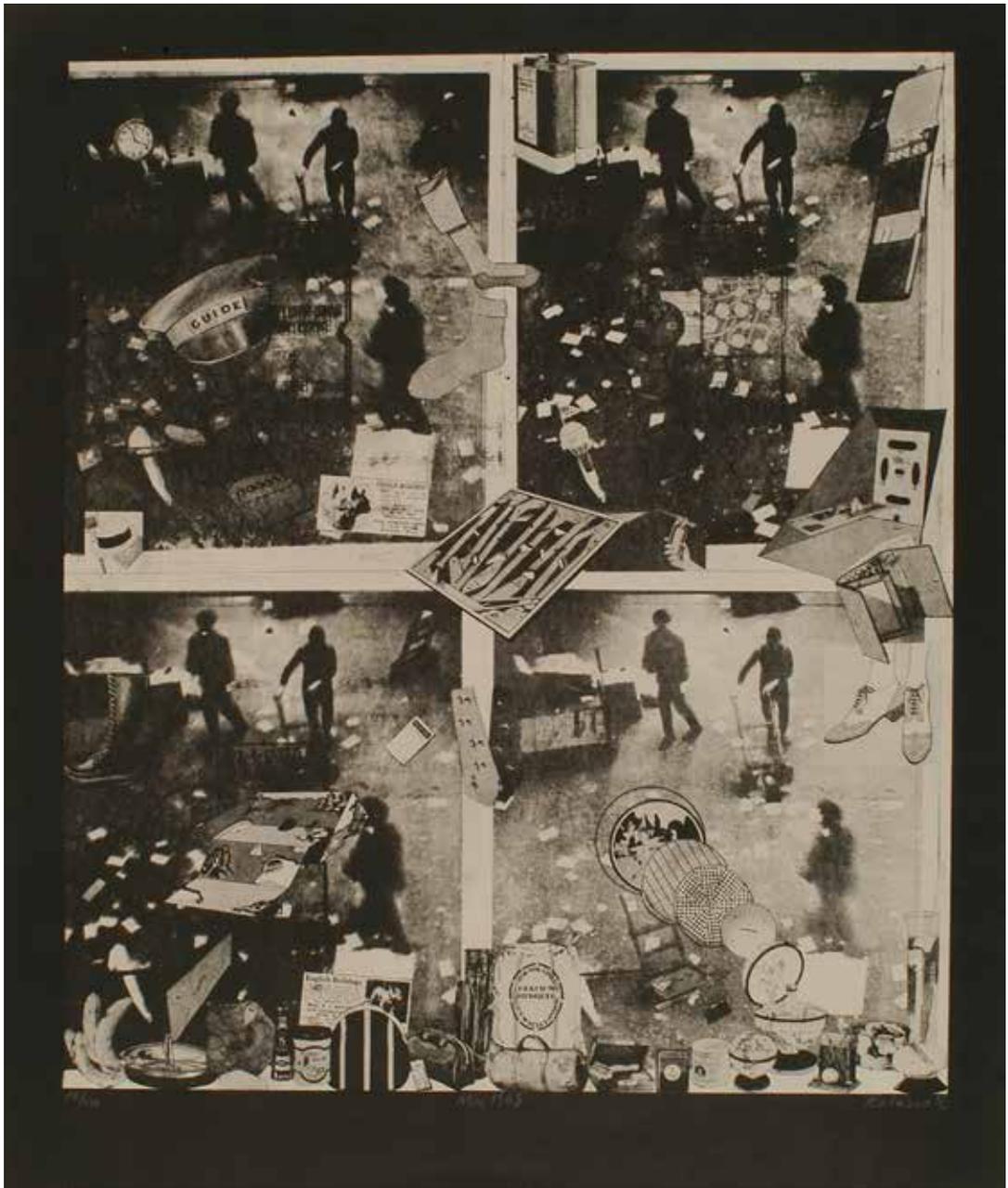
Skulptura 93 / Sculpture 93 /

Sculpture 83

1965

dru / bois / wood

21x33x60

Joan Rabascall

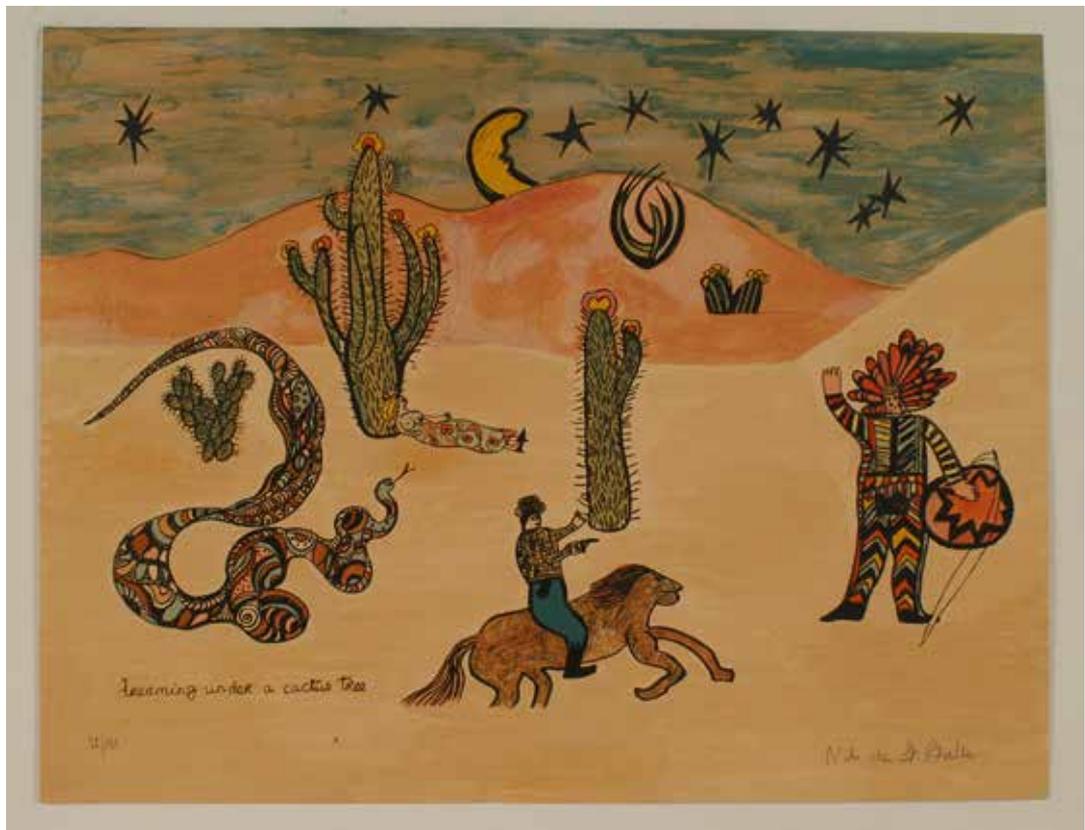
Maj / May / May

1968

offset- litografi / offset- lithographie /
offset- lithography

56.5x47.5

Niki de Saint-Phalle

Ēndërr nën kaktus /

Rêve sous le cactus /

Dream under a cactus

1980

lithographie / lithographie / lithography

50x64,5

Niki de Saint-Phalle

Pa titull / Sans titre / Untitled

Dream under a cactus

1980

lithographie / lithographie / lithography

50x64,5

Patrick Saytour

Kompozicion / Composition /

Composition

1968

shtyp në pëlhurë / empreinte sur toile /

print on canvas

215x275

Ivan Sers
Melankoli / Mélancolie / Melancholy
1965
bakërshkrim / eau-forte / etching
50x33

François Stahly
Peshk / Poisson / Fish
1959
dru / bois / wood
64x60x55

Peter Stamfli

Grand Prix

1969

litografi / lithographie / lithography

56x90

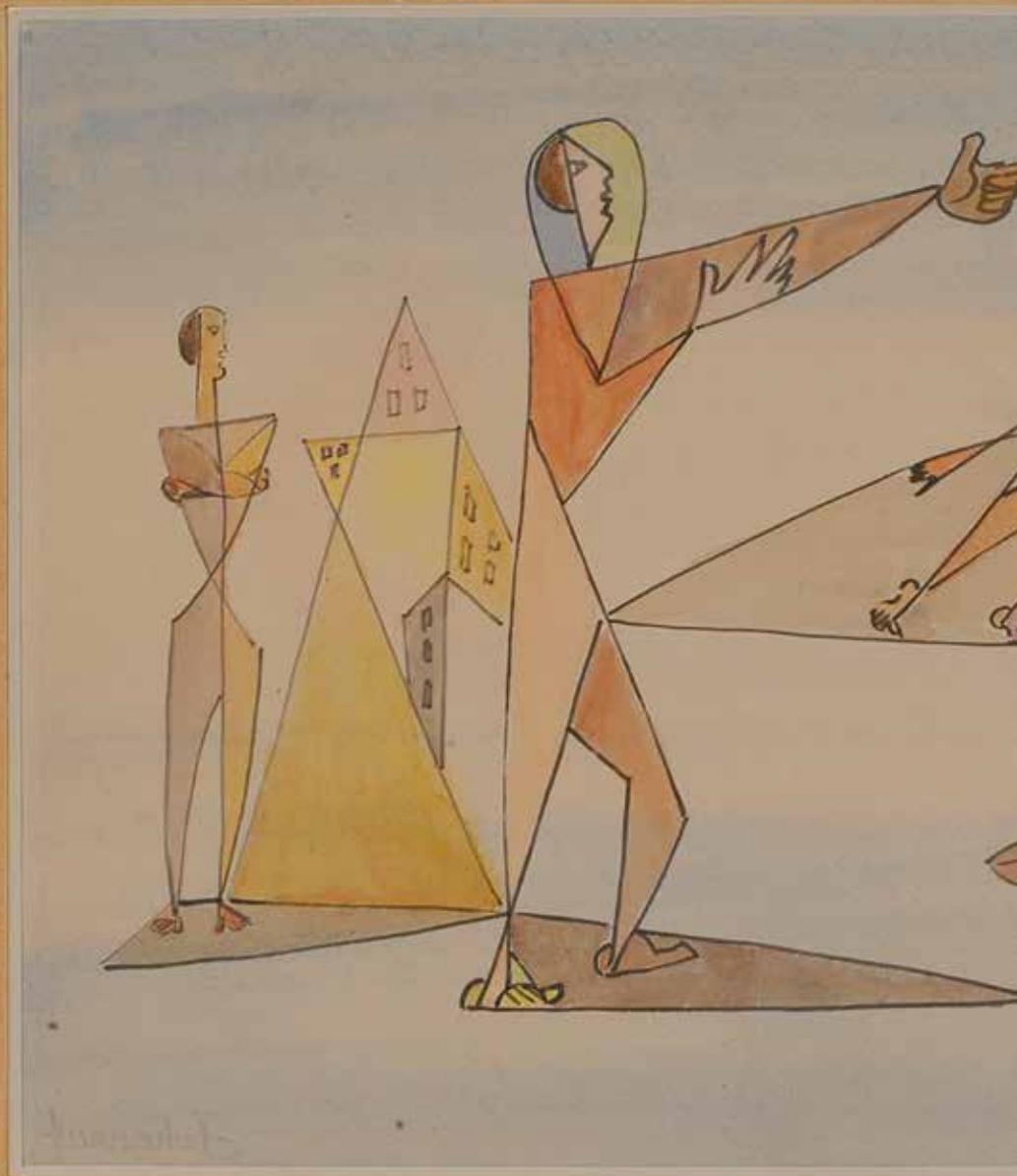
Peter Stamfli

Grand sport

1969

litografi / lithographie / lithography

86x57,5

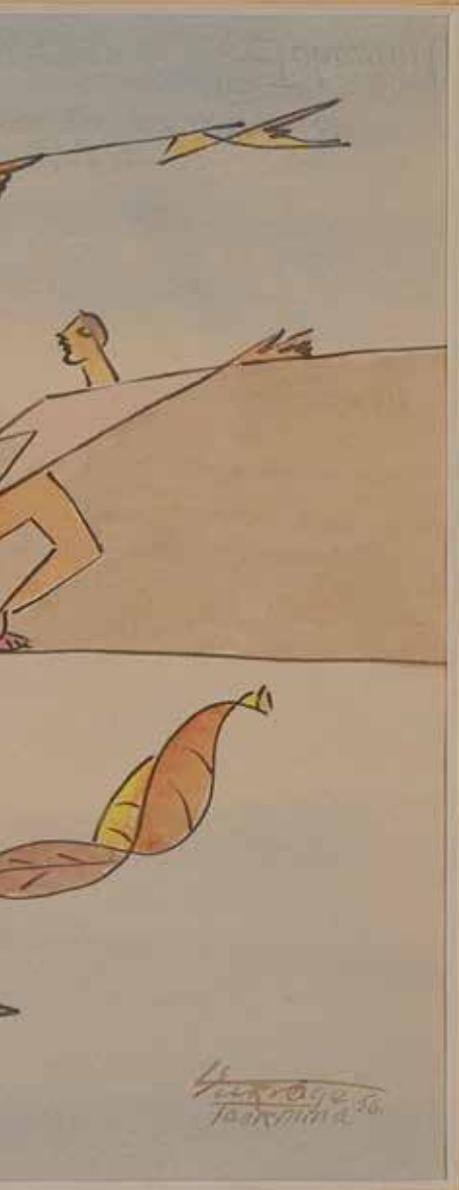
Léopold Suvage

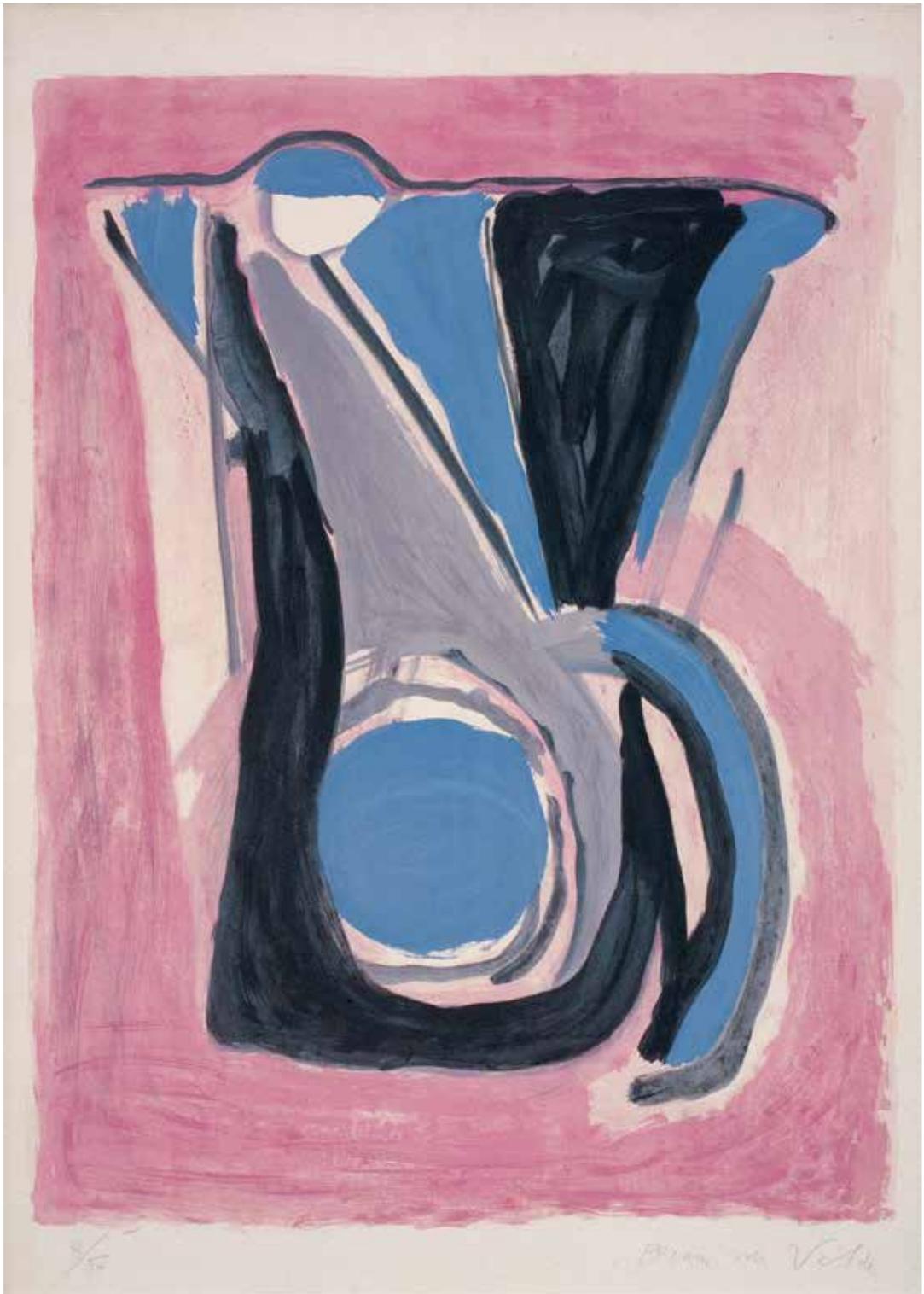
Taormina

1956

guash në letër / gouache sur papier /
gouache on paper

56x65

Bram Van Velde

Pa titull / San titre / Untitled

1964

litografi / lithographie / lithography

74x49

Victor Vasarely

Pa titull / Sans titre / Untitled

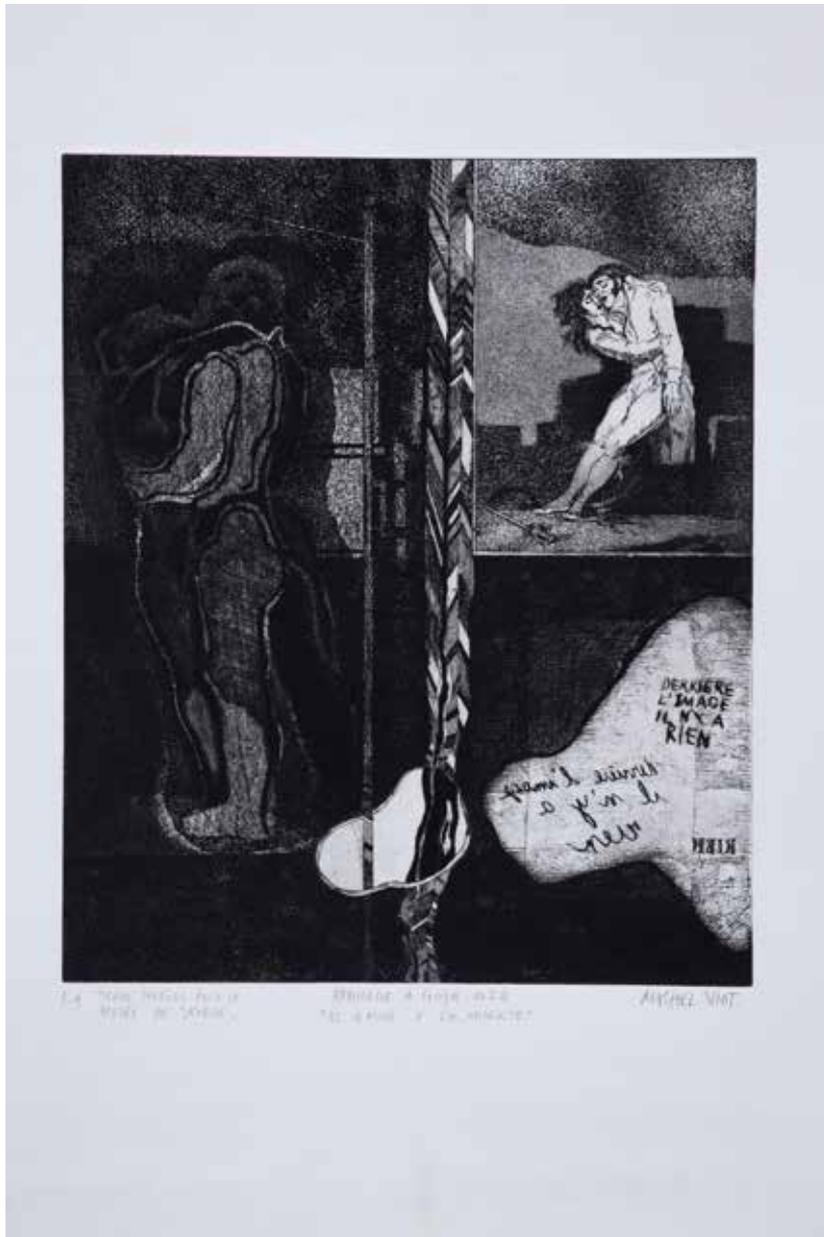
1968

serigrafi / sérigraphie / serigraphy

79x49,5

Pierre Vermeersch
Mbivendosje me nyje /
Chantournodée /
Joint overpositioning
1969
objekt / objet / object
40x30x18

Michel Viot

Homage to Goya Nr. 3 /

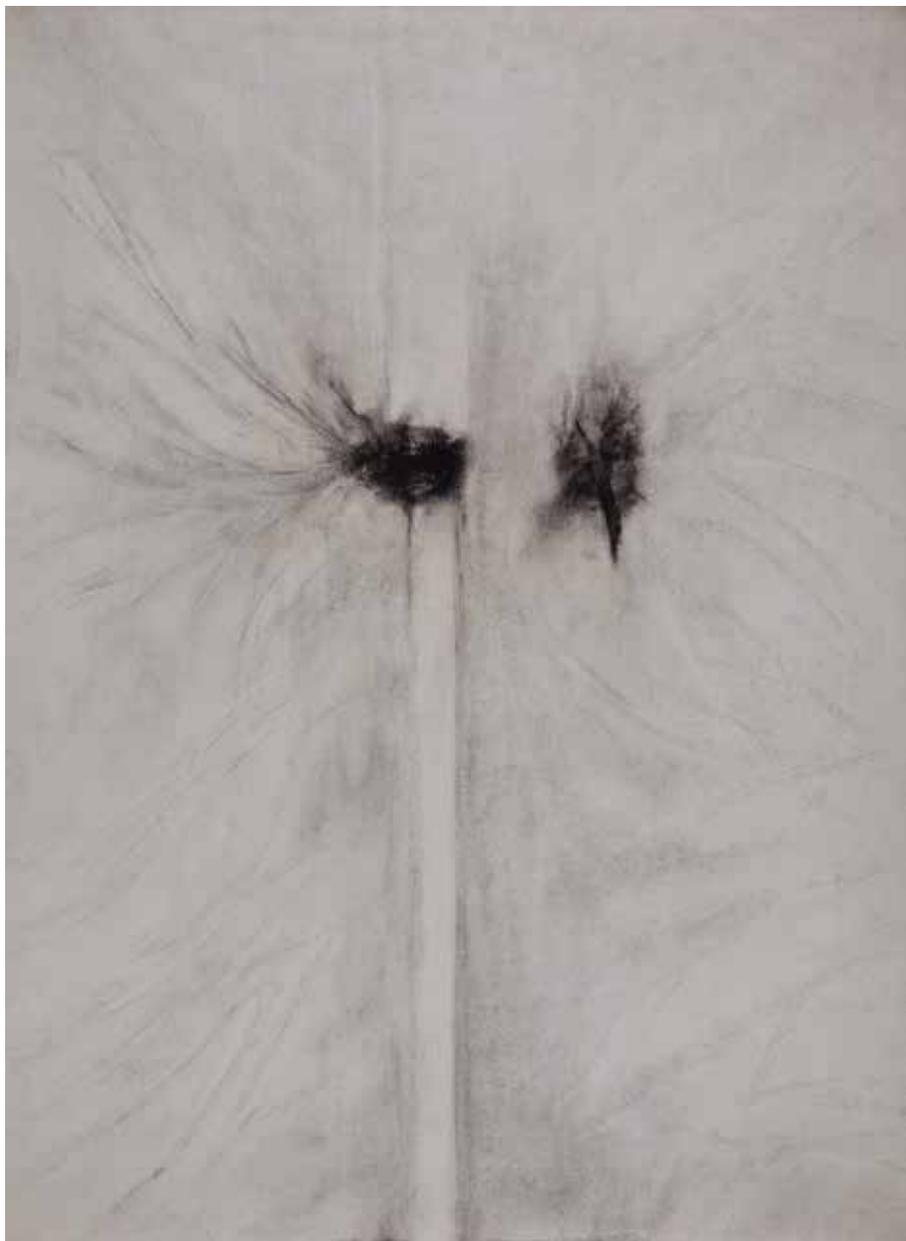
Hommage à Goya /

Goyas Homage

1968

bakërshkrim / eau-forte / etching

64x50

Gauguin

Pa titull / San titre / Untitled

1965

grafit / fusain / graphite

75,5x56,5

Hans Hartung

Nr.59 / N° 59 / N° 59

1958

litografi / lithographie / lithography

75x56

Hans Hartung

Nr.69 / N° 69 / N° 69

1958

litografi / lithographie / lithography

65x50

